

ПОЛІТИКА ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ЩОДО ЄВРЕЙСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Стаття присвячена аналізу особливостей політики Центральної Ради щодо єврейських національних громад у період з кінця 1917 – початку 1918 р.

S. Kalyan. Policy of the Tsentral'na Rada on the Jewish national community. It must be pointed out that extremely difficult political, social and economic circumstances the revived Ukrainian state was searching and found the way to optimally settle rather challenging ethnic problem inherited from the Russian Empire. Ukrainian People's Republic (UPR) government already in emigration, approved of legal acts on the rights of national minorities. It proves that the Directory continued tolerant ethnic policy which met the interests of Jewish Community. Jewish national secretariat was created which opposed the revival of the Ministry of Jewish affairs. The Directory tried to reach a compromise in an international struggle of Jewish political parties. Thus the conclusion to make is: during UPR's existence the basis for free national development of Jewish minority in Ukraine was laid and political steps to implement them were taken.

Об'єктом дослідження є політичне становище єврейської національної меншини в умовах української державності, а безпосередньо предметом закономірності формування зміни та розвитку їх політичного становища у 1917–1920 рр.

Метою дослідження є комплексний науковий аналіз особливостей політичного становища єврейської спільноти на різних етапах розвитку України.

Актуальність цієї статті зумовлена тим, що дослідження має сприяти накопиченню та аналізу політичних знань не тільки у галузі єврейської політичної думки у межах обраного періоду, але й української, російської і, зрештою, ізраїльської.

Проблеми єврейської національної меншини у Росії і в Україні знайшли своє відображення у наукових розробках вітчизняних та зарубіжних дослідників. Ще дореволюційні автори С. Дубнов, Ю. Гессен вказували на цілеспрямовану

політику Росії стосовно єврейського населення. Вона втілювалася у складну систему правових обмежень і вражає не стільки своєю несправедливістю і жорстокістю, скільки обмеженою бездарністю.

Потрібно враховувати поліетнічний фактор тогочасної України, де значний відсоток населення становили національні меншини у тому числі і єврейська національна меншина. Їх правове становище після революції було неоднозначним.

За етностановою структурою єврейська громада України мала такий вигляд: більша частина була зайнята в торгівлі – 48 %, в обробці продуктів (в т. ч. фабрично-заводський пролетаріат) – 32 %, на державній службі було зайнято 17,5 %, решта 2,5 % – в сільському господарстві [5, с. 215].

На Всеукраїнському національному конгресі 6–8 квітня 1917 року у Києві була обрана Центральна Рада. До її складу увійшли делегати всіх єврейських громадських, культурних, благодійних, кооперативних та інших організацій, синачог. У прийнятій на цьому конгресі резолюції було урочисто заявлено, що одним із головних принципів української автономії визнається повна гарантія прав національних меншин, які проживають в Україні.

Однак практичних кроків для здійснення цієї декларації у найближчі два місяці не було зроблено. І лише коли Українська Центральна Рада структурувалась як крайова влада і виявила реальну силу, став проявлятися двоякий інтерес до неї з боку організованої єврейської громадськості.

Керівники Української Центральної Ради, розуміючи складність політико-правової ситуації і потребу налагодження нормальних стосунків з національними меншинами для майбутньої державотворчої діяльності, висловили своє ставлення до цієї проблеми. М. Грушевський у березні – квітні 1917 року у статті "Народностям України" звернув особливу увагу на прагнення українського народу створити незалежну державу, а також можливість неоднозначного ставлення до цього національних меншин. Він зазначав: "Ми хочемо вірити, що й представники національних меншин України відповідно зрозуміють своє становище, права їм буде забезпечено" [1, с.54].

Керівництво Центральної Ради дуже добре розуміло, що в багатонаціональній Україні залучити, окрім українців, представників інших національностей до державотворчих

процесів можна було лише послідовно демократичною етнонаціональною політикою, основу якої становила б відповідна правова база, що свідчила б про наміри Центральної Ради не на словах, а на ділі вирішувати проблеми іноетнічного населення України.

Інтереси українських євреїв в уряді Центральної Ради представляло генеральне секретарство (міністерство) з єврейських справ УНР, яке функціонувало із середини червня 1917 року як складова частина генерального секретарства з міжнаціональних справ.

Загалом генеральне секретарство з єврейських справ УНР діяло активно і наприкінці листопада 1917 року підготувало законопроект про механізм створення єврейських органів місцевого самоврядування. Згідно з цим законом у місцевостях зі значною кількістю єврейської людності обирались єврейські громадські ради. У спеціальному розділі закону були сформульовані тимчасові правила про проведення виборів членів єврейських громадських рад.

Отже, кроки, які здійснювала Центральна Рада щодо залучення єврейської національної меншини до державотворчих процесів в Україні, свідчили фактично про початок персональної автономії єврейського народу в Україні.

Антиукраїнські настрої в єврейських низах не могли не впливати і на політичну лінію відповідних партій. Оскільки радянсько-український конфлікт не підвів соціалістичних лідерів Центральної Ради до необхідності проголошення незалежності, між українськими партіями і партіями, що репрезентували в Центральній Раді національні меншини, відбувся розкол.

На відкритому засіданні Малої Ради, яке проходило в ніч з 24 на 25 січня, під час обговорення тексту ІV Універсалу проти проголошення незалежності України та відокремлення від Росії виступив представник Бунду М. Лібер. Українська більшість Малої Ради розраховувала на позитивну оцінку ІV Універсалу представниками партій національних меншин, насамперед єврейських соціалістів, але виступ їхнього лідера справив гнітюче враження на присутніх.

Міста і містечка України, де євреї становили значну частину, часом ставали головною опорою більшовиків.

Рада Міністрів Української Держави 8 липня 1918 р. скасувала чинність Закону «Про національно-персональну автономію», а 9 липня це затвердив гетьман. Існуючі вели-

коруське, польське і єврейське міністерства ліквідовано. Їхні повноваження в культурно-освітній сфері передано міністерствам народної освіти, мистецтва та іншим. Працівників ліквідованих міністерств, а ними були громадяни відповідних національностей, переведено до кадрового резерву, їм виплачено допомогу в розмірі місячного заробітку. Відміну одного з найсерйозніших здобутків української революції газета «Нова Рада» характеризувала як повернення національної справи до початкового періоду революції [4, с. 115–120].

Керівники УЦР, розуміючи складність політико-правової ситуації публічно висловили своє ставлення до цієї проблеми. М. Грушевський у статті "Народностям України" зазначав: "Ми добуваємо державне право для української землі ... Право національних меншостей буде забезпечено!" [1, с 106].

Уряд УНР, вже перебуваючи в еміграції, ухвалив правові акти, у яких йшлося про права національних меншин. Це свідчить про те, що Директорія продовжувала толерантну етнонаціональну політику, яка відповідала також інтересам єврейської національної громади. Був створений Єврейський національний секретаріат, який не погоджувався з відновленням Міністерства єврейських справ. Директорія намагалася досягти компромісу у міжнародній боротьбі єврейських політичних партій. Таким чином можна зробити такий висновок: за часи існування УНР було закладено основи вільного національного розвитку єврейської меншини в Україні, вжито низку практичних заходів щодо їхньої реалізації.

На той час євреї посідали помітне місце у суспільному житті на українських землях, що було зумовлено державною політикою Російської імперії, але на початок 1918 р. єврейське міністерство втратило віру у допомогу з боку військових сил Української Республіки і круто змінило своє ставлення до формування єврейських загонів. Але така позиція була надто запізнілою, загальнополітичні події, що розгорнулися, відсунули надії на отримання офіційної санкції на єврейську самооборону, а без неї було неможливо розпочати планомірну організацію загонів. Однак ті загони, що були створені в окремих пунктах, відіграли безсумнівну роль у захисті місцевого населення. Але вони були безсилі попередити чи зупинити погромні процеси, що проходили в країні, тому що існували без організаційного центру, як додаток до політичних партій.

Характерно, що через декілька днів після прийняття Закону "Про національно-персональну автономію" саме існування Ради опинилось у небезпеці. Український уряд, не знайшовши підтримки і опори у своїй регулярній армії, вимушений був доручити захист республіки і всю повноту влади "вільному козацтву" на чолі з М. Ковенком. Він був козацьким комендантом м. Києва. За законом "вільне козацтво" мало було бути народною міліцією, відкритою для всіх національностей, але фактично воно перетворилось на ізольовану касту з виразним антисемітським присмаком. У деяких місцевостях євреїв зовсім не приймали до загонів "козацтва", а в деяких допускали за процентною нормою.

Безперервна хвиля погромів, проти яких уряд не вживав ніяких активних заходів, сприяла зародженню в єврейських масах нестримно зростаючого почуття сумніву, тривоги, розчарування і недовіри, що межували з ворожістю до цієї влади. І. Черіковер у своїй праці "Антисемітизм і погроми на Україні" вказував на те, що єврейський обиватель боявся українства, воно було йому чуже, в той час як у російській уряд і російську культуру він, всупереч останнім потрясінням, вірив [6, с. 125].

У боротьбі Ради з більшовицьким засиллям єврейські політичні партії виразно стали на проукраїнську позицію.

Прийняття Радою Закону «Про національно-персональну автономію», з одного боку, мало б означати зближення в українсько-єврейських стосунках, а з іншого, закон був прийнятий тоді, коли українські діячі розійшлися з представниками національних меншин. Це значною мірою позбавило закон його значення.

Деякі єврейські партії вітали Перший і Другий Універсали, в яких українські діячі залишалися на позиціях федерації з Росією. Але з жовтня 1917 року в українському русі відбувся різкий злам убік розриву з Росією, і Третій Універсал, прийнятий Центральною Радою 9 листопада, проголосив створення Української Народної Республіки. Для єврейських партій це було цілковитою несподіванкою. Всі єврейські члени Ради, притиснуті до стінки, голосували за Третій Універсал. У текст Третього Універсалу був уведений пункт про національно-персональну автономію, який проголошував, що великоросійському, єврейському, польському та іншим народам надається національно-персональна автономія.

Усі єврейські представники в Раді були глибоко обурені новим національно-політичним курсом. Представник Бунду А. Золотарьов заявив, що їхня партія бере на себе частину відповідальності за цей акт і від усього серця підписується під Універсалом.

Об'єднання, навпаки, відкидали ідеологію сіонізму, намагаючись створити єдиний національний схід, що був би екстериторіальним автономним національним тілом зі своїм верховним органом. Єврейська народна партія була неосоціалістичною і несіоністською і мала на меті досягти національно-культурної автономії. Сіоністи виходили з позицій сіонізму як єврейського націоналізму, де націоналізм – ліберальна ідея.

Бунд 1917 року виступив за вирішення питання автономії України в рамках єдності «загальноросійського демократичного фронту» і в своїй програмі спочатку був залежним навіть від федерації.

При віце-секретареві на основі рівного представництва існуючих п'яти єврейських політичних партій була створена 50-членна Єврейська національна рада. Перше засідання ради відбулося 1 жовтня 1917 року. Сіоністи, яким було надано 10 місць, відмовилися брати участь у його роботі, вони зазвичай делегували свого представника із суто інформаційною метою. Між ними і соціалістичними партіями, яких вони розглядали як узурпаторів, не могло бути співробітництва у підготовці законодавства про національно-персональну автономію.

На момент внесення законопроекту на розгляд 9-ої сесії Центральної Ради (початок січня 1918 року) ставлення українських партій до єврейської меншини значно погіршилося. Та атмосфера прихильності, яка переважала в перші післяреволюційні місяці, змінилася на відверту або погано приховану недовіру і недоброзичливість. Рада викреслила 10-у статтю, яка передбачала вільне входження до складу Генерального секретаріату секретарів, що представляли «нації, організовані в союзи».

Представники великоросійської, єврейської і польської меншин не розглядалися як повноправні члени кабінету. З цими змінами законопроект був прийнятий одностайно.

Організована єврейська громадськість зустріла рішення Ради із задоволенням.

Лідери єврейських політичних партій неодноразово висловлювали в УЦР протести з приводу шовіністичних

публікацій газети "Киевская мысль", які, на їхній погляд, загострювали етнонаціональні відносини.

Питання про національно-персональну автономію в добу існування УЦР востаннє розглядали в контексті ухвалення Конституції УНР 29 квітня 1918 р. У її розділі VIII – "Національні союзи" фактично було імплементовано положення Закону "Про національну персональну автономію".

Хоч лідери УЦР вважали Закон "Про національну персональну автономію" серйозним досягненням, Д. Дорошенко зробив висновок, що він не викликав жодного визнання з боку тих, кого мав ущасливити, – з боку національних меншостей [2, с 270].

Таким чином, із вищесказаного можна зробити висновок про те, що ставлення євреїв до українського національного руху було складним і неоднозначним. Характер цього ставлення визначався такими факторами:

- політикою Центральної Ради щодо національних меншин;
- тягарем царського минулого, історичних традицій і політичною позицією єврейських партій.

Стратегічні інтереси підштовхували національні меншини до зближення з українським визвольним рухом. Саме це зближення, врешті-решт, повинно було привести всі етнічні групи республіки до визначення України спочатку як автономної частини Росії, а потім як незалежної держави.

Серед основних причин варто вказати на нездоланий тягар пережитків царизму, що роз'єднав народ, надавши привілеї одним і позбавивши їх інших.

Певну негативну роль відіграла і нечітка нормотворча діяльність Центральної Ради.

1. Великий українець: Матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського. – К.: Веселка, 1992.
2. Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923. Т.1 Доба. – К., 2003.
3. Єврейське населення на Україні. – Харків – Запоріжжя, 1988.
4. Історія української Конституції / Упор.А.Слюсаренко та ін. – К: Право, 1997.
5. Сковростанский В. Революция на Украине. – Саратов, 1919.
6. Чериковер И. Антисемитизм и погромы на Украине. – 1917–1918. – М., 1989.